

ALEXANDREIS

Walter van Châtillon

ALEXANDREIS

LEVEN EN DADEN VAN ALEXANDER DE GROTE

***

een middeleeuws heldenepos

Uit het Latijn vertaald, ingeleid en van noten voorzien

door Egbert Vloeimans

Oorspronkelijke titel:
Alexandreis sive gesta Alexandri Magni

Copyright vertaling © 2020 Egbert Vloeimans, Heemstede

Omslagontwerp: Robin Douwes
Kaart: Bob Brobbel
Afbeelding omslag: iStock.com

ISBN 9789464181722

INHOUD

- 7 **Inleiding**
- 15 **Literatuur**
- 17 **Proloog**
- 19 **Boek I (najaar 335-voorjaar 334)** *Lessen van Aristoteles *Kroning in Korinthe *Legersamenstelling *Verzoening met Athene *Verwoesting van Thebe *Oversteek naar Azië *Geografie en volkeren Azië * Troje, graf Achilles *Toespraak en droom Alexander.
- 37 **Boek II (mei 334-nov. 333)** *Brief Darius *Wapenschouw Perzische leger *Slag bij de Granicus *Gordiaanse knoop *Perzische legerkaravaan *Alexander ernstig ziek * Verder naar Issus *Toespraak Darius *Slag bij Issus begint *Griekse legeraanvoerders *Toespraak Alexander *Darius' schild.
- 55 **Boek III (nov. 333-sept. 331)** *Vervolg slag bij Issus *Zoroas daagt Alexander uit *Plundering Darius' rijkdommen, zijn familie krijgsgevangen *Overgave Damascus *Sidon ingenomen, Tyrus en Gaza verwoest * Naar Libië, orakel van Ammon *Darius bij Arbela *Alexander naar Arbela *Maansverduistering, Griekse soldaten opstandig, uitleg van ziener.
- 73 **Boek IV (sept.-okt. 331)** *Dood Stateira, Darius' vrouw * Alexander wijst vredesvoorstel Darius af *Apelles vervaardigt graftombe Stateira *Krijgsberaad bij de Grieken *Alexander angstig en slapeloos *Paleis van Victoria in Rome *Somnus bij Alexander *Toespraak Alexander.
- 91 **Boek V (okt. 331)** *Slag bij Arbela (Gaugamela) *Alexander doodt reus Geon *Kleitos doodt twee broers en hun vader *Dood Nikanor *Mars en Bellona waarschuwen Alexander *Perzen vluchten, Darius volgt* Verdrinking Perzen in de Lycus *Darius naar Medië *Alexander naar Babylon *Mazaëus geeft Babylon over *Intocht in Babylon, beschrijving rijkdommen.
- 108 **Boek VI (nov. 331-juni 330)** *Verblijf in Babylon *Reorganisatie leger *Overgave Susa, belegering Uxische burcht *Verovering Persepolis *3000 verminkte Griekse krijgsgevangenen *Darius opgejaagd tot in

Medië *Samenzwering Bessus en Narbazanes *Patron waarschuwt Darius.

125 **Boek VII (juli 330)** *Innerlijke monoloog van Darius *Samenzweeiders nemen Darius gevangen *Alexander in de achtervolging *Darius dodelijk verwond, Bessus en Narbazanes vluchten *Laatste woorden Darius *Begravenis en beschrijving grafkamer *Onrust in Griekse leger door loos gerucht.

142 **Boek VIII (aug. 330- zomer 328)** *Onderwerping Hyrcanië *Bezoek Amazonekoningin *Verbranding buitgemaakte schatten *Moordcomplot tegen Alexander, Filotas gearresteerd *Filotas aangeklaagd, verdedigingsrede *Filotas bekent en gestenigd *Bessus gevangen en gekruisigd *Alexander wil Scythen onderwerpen *Delegatie Scythen komt hem dit afraden *Scythen toch onderworpen.

159 **Boek IX (dec. 327- jan. 325)** *Dood Kleitos, Hermolaos en Kallisthenes (328) *India, Porus *Nicanor en Symachos *Krijgslist Alexander *Porus zet olifanten in *Indiërs op de vlucht *Porus achtervolgd *Boukefalos stort neer. *Alexander spaart Porus * Sudrakische burcht, Alexander gewond *Herstelde Alexander wil verder met verovering Oceaanvolken *Generaals tegen, maar laten zich overreden.

177 **Boek X (voorjaar 325 - juni 323)** *Over de Indus naar de Oceaan *Natura naar de Styx *De Boosaardige Zusters *De Hel en Leviathan *Zuster Verraad naar Antipater *Over de Oceaan naar Babylon *Gezanten naar Babylon met geschenken *Intocht in Babylon, ontvangst gezanten *Alexander dankt zijn leger *Sterven en laatste woorden, Perdikkas krijgt Alexanders ring *Epiloog.

193 **Namenregister**

217 **Kaart**

INLEIDING

De geschiedenis van de Macedonische wereldveroveraar Alexander de Grote (356-323 v. Chr.), een van de grootste klassieke helden, is eeuw na eeuw doorverteld in de werken van Griekse en Romeinse historici, maar ook in romans en volksverhalen. Het bijzondere aan het epos over Alexander van Walter van Châtillon is dat Alexanders spectaculaire onderwerping van Griekenland en de toenmalige oosterse wereld ca. 1500 jaar later wordt naverteld vanuit het wereldbeeld van een middeleeuwse intellectueel, representant van de westerse, christelijke beschaving. Het is geen nauwkeurig historisch verslag, maar een heldenepos waarin de hoofdrolspeler geïdealiseerd wordt en, zoals blijkt, zaken die niet in dit beeld passen veelal worden weggelaten; het werk kan overigens ook gelezen worden als een spannende avonturenroman. Om het beeld te verduidelijken volgt hieronder de nodige informatie over de historische achtergrond van Alexanders optreden, over de schrijver, de bronnen waarover hij kon beschikken, de structuur van de *Alexandreis* en de voor de vertaling gebruikte edities, commentaren en overige literatuur.

Alexander de Grote werd in 356 v. Chr. geboren als oudste zoon van koning Filippos II van Macedonië en Olympias. Van vaderszijde zou hij afstammen van Herakles, via zijn moeder van Achilles, en daardoor van oppergod Zeus (hierin werd hij later bevestigd bij zijn bezoek aan het orakel van Ammon, beschreven in boek III van de *Alexandreis*). De jonge Alexander krijgt een opvoeding die bij een koningszoon past, niet alleen militair, maar ook op literair (Homeros), filosofisch en politiek gebied, waarvoor Filippos in 343 de meest vooraanstaande filosoof van zijn tijd Aristoteles naar de hoofdstad Pella haalt en hem de vorming van zijn zoon toevertrouwt.

Macedonië maakte als zelfstandige staat in het Noorden deel uit van Griekenland, maar werd door de rest van Griekenland min of meer als barbaars beschouwd. Filippos II, die in 359 koning wordt, heeft de ambitie om van Macedonië een machtige staat te maken: hij voert een expansieve politiek en investeert in modernisering en versterking van het leger. In 338 slaagt hij erin feitelijk heel Griekenland aan zich te onderwerpen. De dan 18-jarige Alexander neemt als ruiterscommandant deel aan de militaire acties.

Daarna richt Filippus zijn vizier op Klein Azië. Aan de westkust lagen Griekse kolonies en in het Perzische leger vochten Griekse huurlingen mee. Behalve politieke, militaire en economische expansie (zoals de vrije doorvaart van de Zwarte naar de Egeïsche Zee) was een belangrijke drijfveer om een veldtocht tegen Perzië te houden wraakneming op de Perzen voor hun verwoestingen 150 jaar eerder in Griekenland; een verplichting tegenover de Griekse steden, die daardoor bovendien bereid waren soldaten te leveren. Het enorme Perzische rijk strekte zich uit van Egypte in het zuiden, Klein Azië in het westen, de Zwarte en Kaspische Zee in het noorden tot aan India in het oosten. Vanaf medio 336 wordt het geregeerd door Darius III.

Voorjaar 336 heeft Filippus zijn generaal Parmenio de Hellespont over gestuurd. Voor deze ver in Klein-Azië kan oprukken wordt Filippus in oktober van dat jaar tijdens de bruiloft van zijn dochter vermoord. De 20-jarige Alexander volgt hem op, wat niet alleen weerstand oproept van binnenlandse rivalen, maar ook onrust in de rest van Griekenland. Nog in november onderneemt Alexander een expeditie naar de Griekse steden; hij slaagt erin hun steun te winnen en laat zich, als opvolger van Filippus, benoemen tot leider (*hegemon*) van de in 337 opgerichte Korinthische Bond en opperbevelhebber van de geplande veldtocht tegen de Perzen.

Intussen zijn in de niet lang daarvoor onderworpen noordelijke gebieden, Illyrië en Thracië, opstanden uitgebroken; zomer 335 weet Alexander daar de orde te herstellen. Meteen daarna trekt Alexander met zijn leger verder zuidwaarts om de wederom opstandige Griekse steden definitief te onderwerpen. Dit leidde uiteindelijk tot de verwoesting van Thebe (september 335) en herstel van de vrede met (lees: overgave van) Athene.

Alexander keert dan terug naar Macedonië om zich voor te bereiden op de oversteek naar Azië om de plannen van zijn vader uit te voeren. Of hijzelf toen ook al verovering van heel de wereld (uiteraard zoals men die in zijn tijd zag) voor ogen had, of dat deze ambitie onderweg in Azië is gegroeid, is niet bekend. De oversteek over de Hellespont vindt plaats in de lente van 334, met 32.000 man voetvolk en 5000 ruiters, een leger bestaande uit Macedoniërs, Griekse bondgenoten en Thraciërs. Meteen na aankomst in Klein-Azië volgt het bezoek aan het graf van Achilles bij Troje. Dit wordt beschreven in boek I van de *Alexandreis*; Walter laat de oversteek direct aansluiten op de hernieuwde onderwerping van Griekenland het jaar daarvoor. Het verslag van het verdere verloop van de campagne tot en met de dood van Alexander in 323 lezen we in

de overige 9 boeken, waarbij bedacht moet worden dat Walters versie van Alexanders onderneming niet altijd historisch betrouwbaar is (zie hieronder).

Walter van Châtillon leefde van ca. 1135 tot ca. 1185 en staat ook wel bekend onder de namen: Gualterus de Castiglione, Gautier de Lille, Gualterus de Insulis en Gautier de Châtillon. Zijn geboorteplaats Lille heette in de Romeinse tijd 'Ad Insulam' (eiland in de rivier de Deule), dit werd in het Frans 'à l' isle' en in het Middelnederlands 'ter ijssel' > Rijssel (de stad viel toen nog onder Vlaanderen). Met de plaats waar zijn naam later aan gekoppeld werd en waardoor hij het bekendst zou worden, Châtillon, wordt vrijwel zeker Châtillon sur Marne bij Reims bedoeld.

Na zijn studies in Parijs en Reims en het behalen van de titel *magister artium*, werd Walter schoolhoofd in Laon en vervolgens in Châtillon. Rond 1166 zou hij in opdracht van de Franse koning diplomatieke reizen naar Engeland hebben gemaakt. Na een studie kanoniek recht in Bologna is hij teruggekeerd naar Reims (of Châtillon) en in 1176 aangesteld als 'notarius' (secretaris) van de nieuw benoemde aartsbisschop Guillermus (Willem van Blois). In die periode heeft Walter, wellicht in opdracht van Willem, zijn '*Alexandreis, sive Gesta Alexandri Magni*' geschreven, waarschijnlijk tussen 1178 en 1182. In ieder geval heeft Walter het werk, blijkens de proloog en het acrostichon GUILLERMUS gevormd door de eerste letters van elk van de 10 hoofdstukken, aan hem opgedragen. Daarnaast heeft Walter enkele theologische traktaten en lyrische en moralistisch-satirische poëzie geschreven; verder is over zijn leven weinig bekend. Voor zijn overlijden in 1185 zou hij nog korte tijd een functie als kanunnik (koorheer in kathedraal of klooster) vervuld hebben, mogelijk in Amiens.

De *Alexandreis sive gesta Alexandri Magni* is een Latijns epos in tien boeken met in totaal ca. 5500 versregels (hexameters). Het is duidelijk dat de schrijver de *Aeneis* van Vergilius als voorbeeld voor ogen heeft gehad, een werk dat hij als leraar (magister) aan de Latijnse school goed kende. Of Walter de *Alexandreis* in opdracht of uit eigen beweging heeft geschreven weten we niet, opmerkelijk is wel dat het werk vrijwel meteen populair werd en als schoolboek de *Aeneis* verdrong. Dit kan ermee te maken hebben dat de *Aeneis* door de christelijke middeleeuwen als typisch 'heidens' werd beschouwd, en

als zodanig uit pedagogisch-didactisch oogpunt minder geschikt voor de leerlingen, terwijl Walter zijn tekst heeft doorspekt met allerlei (anachronistische) christelijke elementen, zoals verwijzingen naar de oud-testamentische profeten, Maria, het Lijden van Jezus, de apostel Paulus, en uitvoerige beschrijvingen van afbeeldingen die de met Alexander meegereide kunstenaar Apelles onderweg zou hebben gemaakt van de schepping van de wereld volgens het boek *Genesis* en andere bijbelse taferelen (Boek IV, 176 e.v.)

Het werk wordt voorafgegaan door een proloog (in proza), waarna Boek I begint met het aanroepen van de Muze en de opdracht aan Willem van Blois, aartsbisschop van Reims. Aan ieder boek gaat voorts een korte inhoud, *capitula* van 10 regels, vooraf. Voor de overzichtelijkheid heb ik de vertaling voorzien van een aantal cursief gedrukte tussenkopjes. Mijn streven was gangbaar modern Nederlands proza te schrijven in evenveel regels als het origineel, zodanig dat zinnen een geheel blijven en enjambementen worden vermeden (dus niet bijv.: .....zijn oude/vader...). Daarmee hoop ik ook in het Nederlands een zekere cadans behouden te hebben, die de Latijnse tekst door het strakke metrum vanzelf heeft. Een bijkomend voordeel voor latinisten is dat de vertaling gemakkelijk is te vergelijken met de Latijnse tekst. Opmerkelijk is dat de taal waarin Walter van Châtillon schrijft weinig kenmerken heeft van typisch middeleeuws Latijn; hij houdt zich zowel wat grammatica als syntaxis betreft aan de regels van het klassiek Latijn, zij het dat de spelling en de betekenis van sommige woorden in de loop der eeuwen veranderd zijn. Hoewel bij Walter alle eigennamen de Latijnse spelling hebben, is in de vertaling, teneinde een duidelijk onderscheid te maken tussen Grieken enerzijds en Perzen en andere volkeren anderzijds, ervoor gekozen om voor de Griekse namen de Griekse spelling te volgen: k in plaats van c, de -os uitgang i.p.v. -us en de f voor ph. Dit met uitzondering van de naam Alexander (Gr. Alexandros), omdat deze al eeuwenlang is ingeburgerd, zoals in het epitheton ornans 'Alexander de Grote'.

Bronnen. Om zijn expeditie voor het nageslacht vast te leggen had Alexander de geschiedschrijver Kallisthenes meegenomen, maar deze werd, verdacht van betrokkenheid bij een samenzwering, tijdens de reis in 328 ter dood gebracht. Zijn verslag is verloren gegaan, maar heeft ongetwijfeld sporen nagelaten, niet alleen in de (ook in de middeleeuwen) populaire Alexanderroman, maar ook in de werken van Griekse en Latijnse historici, zoals Kleitarchos (3^e eeuw v. Chr.), Diodorus Siculus, Pompeius Trogus, Plutarchus, Quintus Curtius Rufus (allen 1^e eeuw na Chr.), Flavius Arrianus (2^e eeuw na Chr.), Marcus Junianus

Justinus (3^e eeuw na Chr.) en Julius Valerius (4^e eeuw na Chr.). Van hen wordt Arrianus beschouwd als de historisch meest betrouwbare, ook al is sprake van een zekere idealisering van Alexander. Walter heeft voor zijn werk echter voor het grootste deel gebruik gemaakt van de vooral op Kleitarchos gebaseerde Alexanderbiografie van Curtius Rufus, de *Historia Alexandri Magni Macedonis*, waarin een geleidelijk negatiever beeld van de held wordt geschetst en zijn steeds meer despotische en onbeheerste gedrag wordt bekritiseerd (Walter gaat hier niet in mee en laat veel weg). Het bestaat uit 10 boeken, waarvan echter de eerste twee en een deel van boek 10 verloren zijn gegaan.

Walters Boek I (tot en met Troje, zie boven), en ook sommige passages in de volgende boeken, zijn dan ook op andere schrijvers gebaseerd, waarschijnlijk vooral op Justinus *Epitome XI, 2,3,5 en 6*, met o.m. de verwoesting van Thebe, de verhouding met Athene, de grootte en samenstelling van Alexanders leger, de aangestelde commandanten en de oversteek naar en aankomst in Klein-Azië. *Ep. XI, 15* heeft model gestaan voor *Alexandreis VII, 235* e.v., met de vondst en laatste woorden van de stervende Darius; *Ep. XII, 13* voor de opsomming van landen die gezanten naar Babylon zenden, *Al. X, 225* e.v. Passages in Boek I over Thebe en Cilicië heeft Walter mede gebaseerd op Julius Valerius, *Epitome I, 46* en II, 7,8.

Zoals gezegd heeft Walter van Châtillon in de *Alexandreis* (behalve Boek I) vooral de Alexanderbiografie van Curtius Rufus als leidraad genomen. Soms neemt hij, met enige noodzakelijke aanpassing omwille van het metrum, Curtius bijna letterlijk over (in de vertaling is hier uiteraard minder van te merken). Een opsomming van alle vergelijkbare passages zou hier te ver voeren; daarom zal ik bij de vertaling zoveel mogelijk in de noten verwijzen naar de plaats bij Curtius, en uiteraard ook, waar dat het geval is, naar klassieke schrijvers als Vergilius, Ovidius, Lucanus e.a..

Originaliteit. Dat Walter veel van andere schrijvers heeft overgenomen wil niet zeggen dat zijn eigen inbreng gering is, integendeel. Afgezien van redevoeringen bij veldslagen treffen we een ruim aantal door de schrijver zelf bedachte toespraken en monologen: innerlijke monoloog Fortuna (II 190-200), Darius tegen zijn leger (II 325-371), innerlijke monoloog Darius (VII 16-58), Alexander na Darius'dood (VII 348-378), Alexanders dankwoord aan buitenlandse gezanten (X 283-298), aan zijn troepen (X 301-328), idem (X 398-417), Natura tegen Leviathan (X 83-104), Leviathan tegen zijn satrapen (X

128-142) en Verraad tegen Leviathan (X 144-159). Niet origineel, maar mooi bewerkt is de verdedigingsrede van Filotas (VIII 193-301), en vooral de toespraak van de gezant van de Scythen (VIII 374-476). De veldslagen en gevechten zijn niet echt boeiend beschreven, behalve die in Boek IX in India met Porus, en de soms spectaculaire belegeringen van steden en burchten.

De opvallendste originele bijdrage van Walter is de beschrijving van de graftombe van Darius' vrouw in Boek IV (176-274), en die van Darius' graf in Boek VII (379-430). Vooral de eerste is merkwaardig vanwege de afbeelding van een groot deel van het Oude Testament. Ook de naar de mythologie verwijzende passages in IV 401-453 van Victoria met haar Zusters en Somnus, en die in X 6-167 van Natura, de Boosaardige Zusters en Leviathan zijn origineel, mooi geschreven en fijn om te lezen. Ook de beschrijvingen van Darius' schild (II 494-539) naar analogie van Aeneas' schild in *Aeneis* VIII, Bellona en Mars (V 204-240) en de door de gezanten aangeboden geschenken (X 268-283) zijn eigen werk. Veel van de hier genoemde passages, evenals de Lessen van Aristoteles (Boek I) en verspreide geografische en historische informatie (ook al klopt die niet altijd), kunnen ook een didactische functie hebben gehad, zodat het te begrijpen is dat de *Alexandreis* na verschijnen populair werd op de Latijnse scholen, hetgeen vermoedelijk de bedoeling van Walter is geweest. Ook de ingelaste moralistische beschouwingen van de schrijver, de verheerlijking en het ten voorbeeld stellen van Alexander aan de latere Romeinse en middeleeuwse heersers (V 491-520), het waarschuwen voor de oosterse decadentie (VI 1-32) en de tekst van de epiloog zullen wel een pedagogisch en didactisch oogmerk hebben gehad.

Er ontbreken echter ook enkele belangrijke gebeurtenissen die tijdens de tocht van Alexander plaats vonden. De dood van Kleitos, Hermelaos en Kallisthenes wordt aan het begin van IX plompverloren meegedeeld, zonder verdere toelichting. Zie hiervoor IX, noot 185. Het gaat om conflicten die zich in 328 hadden afgespeeld tijdens of na banketten en drinkgelagen, terwijl de vorst zich steeds meer als oosters potentaat is gaan gedragen en ook, na het moordcomplot van daarvoor (Boek VIII), steeds wantrouwender is geworden. Curtius beschrijft een en ander uitgebreid in zijn boek VIII, vi, vii en viii. Walter laat dit na, mogelijk omdat het niet past in het geïdealiseerde Alexanderbeeld.

Opvallend is ook het grote gat tussen Boek VIII en IX van de *Alexandreis*, d.w.z. tussen zomer 328 en december 327, een periode van anderhalf jaar. Daardoor missen we b.v. het huwelijk met Roxane en de aanhoudende strijd tegen de opstandige Sogdiërs. In Boek X vaart Alexander na de tocht over de Indus

verder over de Oceaan (zomer 325) en als hij aan land komt meteen door naar Babylon. In werkelijkheid voerde zijn admiraal Nearchos met de vloot over zee, terwijl Alexander met een deel van de troepen over land, via de Gedrosische woestijn, Karmanië, Pasargadai, Susa, Opis en Ecbatana, ten slotte voorjaar 323 in Babylon arriveert. In die tussentijd vindt in Ecbatana het overlijden van Hefaistion plaats. Dat heel de tocht over land bij Walter ontbreekt kan te maken hebben met het feit dat bij Curtius een aanzienlijk stuk van het tiende boek ontbreekt.

De verdere veroveringsplannen van Alexander na de onderwerping van India komen in verschillende toespraken van Alexander aan de orde, maar zijn niet eensluidend. Na de dood van Darius (VII 348-378) is hij van plan na het morgenland het avondland te veroveren en de Galliërs en Rome te onderwerpen. In Boek IX 505-508 wil hij eerst naar de Oceaanvolken en op zoek naar de bron van de Nijl. Daarna zegt hij in dezelfde discussie met zijn generaals (IX 545-577) een tweede wereld te willen ontsluiten en tot in de uithoeken van de Antipoden door te dringen. In Boek X 168-190 besluit hij om vanuit Babylon, als de zaken in Azië geregeld zijn, Noord-Afrika en via Spanje de hele westelijke wereld te onderwerpen. Later, in zijn toespraak tot zijn leger (301-329), zegt hij op zoek te willen naar het land van De Tegenvoeters onder een andere zon, maar besluit hij toch allereerst Rome te verwoesten.

De *Alexandreis* eindigt abrupt met de dood van Alexander. Uit het feit dat Perdikkas zijn gouden ring heeft gekregen maakte men op dat Alexander hem als opvolger had aangewezen. Hoewel Curtius vermeldt (X, vi, 16) dat de meeste commandanten voorkeur hadden voor Ptolemaios, is Perdikkas voorlopig regent. Niet lang daarna raken de generaals (de diadochen) in oorlog met elkaar, waarna uiteindelijk, na jaren, drie rijken resulteren: Egypte en de Levant onder de Ptolemeeërs; de Seleuciden met het grootste rijk, van Klein-Azië tot Oezbekistan; de Antipatriden en later de Antigoniden met het Europese restant, Macedonië en Griekenland.

Receptie. Was het Alexanderverhaal in de oudheid en middeleeuwen al heel bekend, de *Alexandreis* heeft de populariteit de eerste eeuwen na zijn verschijning nog aanzienlijk vergroot. De door Colker (zie onder) samengestelde lijst met handschriften komt tot meer dan 200, waarvan de oudste van rond 1200; de eerste druk dateert van 1487, waarna tot 1600 nog 3 drukken bekend zijn. Behalve dat het werk als schoolboek werd gebruikt

vond het ook zijn weg buiten Frankrijk, vertaald en/of bewerkt in de volkstalen; midden 13^e eeuw ook in het Nederlands door Jacob van Maerlant, *Alexanders Geesten* (verrichtingen). In een andere aan Van Maerlant (al of niet terecht) toegeschreven tekst zou Alexander ook gerekend worden tot de 'Negen Besten': 3 heidense helden: Hector, Julius Caesar en Alexander de Grote, 3 bijbelse joodse: Joshua, David en Judas Maccabeus, en 3 christelijke: Arthur, Karel de Grote en Godfried van Bouillon.

Na 1600 was het met de populariteit van de *Alexandreis* gedaan en zijn slechts 3 Latijnse edities verschenen: A. Gugger, St. Gallen 1659, F.A.W. Mueldener, Leipzig 1863 en M.L. Colker, Padua 1978. Mueldener wordt nog wel geraadpleegd, maar heeft als nadeel dat de tekst gebaseerd is op beperkt handschriftenonderzoek; Colker daarentegen heeft alle beschikbare handschriften in kaart gebracht en aan zijn tekstuitgave niet alleen zelf veel noten en verwijzingen toegevoegd, maar ook de glossen van 4 belangrijke handschriften: Codex Genevensis (rond 1200), Erfurtensis (13^e eeuw), Vindobonensis (13^e eeuw) en Vaticanus (14^e eeuw). Een bijkomend voordeel van de Colker uitgave is dat de Latijnse tekst van Walter in een moderne typografie is opgenomen in de digitale Bibliotheca Augustana en goed leesbaar is af te drukken. Voor mijn vertaling heb ik dan ook deze tekstuitgave gebruikt; daarnaast heb ik op moeilijke punten de Engelse vertaling van Pritchard geraadpleegd en/of de Duitse van Streckenbach (zie literatuuropgave hieronder).

Ten slotte wil ik benadrukken dat ik veel dank verschuldigd ben aan de adviezen, verbeteringen en correcties van Prof. D. den Hengst, die zo goed was de gehele vertaling na te lezen en van commentaar te voorzien.

L I T E R A T U U R

M.L. Colker, *Galteri de Castillione Alexandreis* edidit Marvin L. Colker, Padua, 1978. Latijnse tekst met glossen van 4 handschriften. Digitaal in de Bibliotheca Augustana, latinitas mediaevalis, saeculum duodecimum, Gualterus de Castiglione.

Quintus Curtius, *Historiae Alexandri Magni Macedonis, History of Alexander*. Loeb Classical Library, Londen, 2006. Latijn met Engelse vertaling van J.C. Rolfe.

Julius Valerius, *Res Gestae Alexandri Macedonis*, edidit M. Rosselini, Stuttgart, 1993.

Justin, Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus, Vol I, Books 11-12, Oxford 1997, vertaling J.C. Yardley.

R. Telfryn Pritchard, *Walter of Châtillon, The Alexandreis*, Leiden 1986. Engelse vertaling.

G. Streckenbach, *Das Lied von Alexander dem Grossen, Walter von Châtillon*, Heidelberg, 1990. Duitse vertaling.

The Landmark Arrian, *The Campaigns of Alexander*, New York, 2010. Met Engelse vertaling van de *Anabasis Alexandrou* van Flavius Arrianus door Pamela Mensch.

P. De Rynck, *De Alexanderroman, Avonturen van Alexander de Grote*, Amsterdam, 2000. Nederlandse vertaling van een versie van de Alexanderroman.

Lendering, Jona, *Alexander de Grote: De ondergang van het Perzische rijk*, Amsterdam, 2005.

Robin Lane Fox, *Alexander the Great*, Londen, 2005.

ALEXANDREIS proloog

Als men het publiek iets nieuws voorschotelt is het gebruikelijk dat de massa verscheurd raakt in tegenover elkaar staande partijen, waarvan de een wat hij beluistert toejuicht en als lovenswaardig bestempelt, de ander echter, hetzij uit onwetendheid, hetzij door kwaadaardige jaloezie of haat, zelfs op een mooie tekst afgeeft en van oordeel is dat goed gesmede verzen terug moeten naar het aambeeld. Het is werkelijk verbazingwekkend dat de mens sinds zijn oorspronkelijke natuur, waarnaar alles wat God gemaakt heeft zo mooi geschapen is, dermate is verworden dat hij meer geneigd is tot afkeuren dan tot een welwillende houding, en het voor hem gemakkelijker is om iets dat twee kanten uit kan af te kraken dan om het positief te interpreteren.

En zo, mijn geliefde Alexandreis, was ik lang bevangen door schroom en van plan jou voor altijd uit mijn hoofd te bannen en het resultaat van vijf jaar zwoegen ofwel compleet te vernietigen, dan wel te begraven op een geheime plek, in ieder geval voor zolang ik zou leven. Uiteindelijk besloot ik je toch in de openbaarheid te brengen, en wel omdat je ten slotte een plaats in de wereldgeschiedenis ambieerde. Want ik acht ik mijzelf natuurlijk niet beter dan de dichter van Mantua¹, wiens werken, die verre boven elk menselijk genie uitstijgen, door tongen van kwaadwillige dichters bekritiseerd werden: zij waagden het om hem, die geen sterveling kon evenaren bij zijn leven, te belasteren toen hij eenmaal overleden was. Maar ook onze eigen Hieronymus², een man even welsprekend als christelijk, die gewoon was in al zijn voorredes zijn critici van repliek te dienen, laat ons duidelijk zien dat bij schrijvers geen enkele passage veilig blijft als critici hun scherpe pijlen hebben gericht op een man van een zo verklaarde autoriteit.

Hoe het ook zij, in dit geval wil ik dat lezers, zo iemand zich tenminste aangetrokken voelt om dit bescheiden werk te lezen, zich laten vermurwen om als ze er iets in tegenkomen dat kritiek of spot waard is, de korte tijd waarin ik het geschreven heb in overweging te nemen, én de grootsheid van het onderwerp, waaraan, zoals Servius³ getuigt, niemand van de oude dichters zich

---

¹ Vergilius

² De kerkvader en bijbelvertaler

³ Latijnse grammaticus (4e eeuw), bekend van zijn commentaar op het werk van Vergilius

gewaagd heeft. Hiermee rekening houdend moet men inzien dat zaken die men naar de letter van de wet rigourens had kunnen veroordelen, soms een enkele keer getolereerd mogen worden.

Maar genoeg hierover, laten we nu een begin maken met wat hier ligt te wachten, en om gemakkelijker te kunnen vinden wat men wil opzoeken, van ieder deel de inhoud vooraf vermelden.

BOEK I

Het eerste Boek beschrijft hoe Alexander, na gedompeld te zijn in Aristoteles' heilige nectar, getooid wordt met scepter en wapens. Hij verzoent de Atheners met hun koning, maar verwoest Thebe. Vervolgens vaart hij met een enorme vloot de zee op naar Azië en schiet voor hij aanlegt vanaf zijn schip een pijl op de oever. De vijand sparen, zonder bloedvergieten triomferen, is zijn plan: zo vol zelfvertrouwen is hij dat hij denkt elk rijk onder de zon al in zijn macht te hebben. Vanaf een berg laat hij zijn blik gaan over Azië; de vaderlandse steden wijst hij toe aan zijn landgenoten. Hij bewondert Troje en vertelt wat hij in zijn dromen gezien heeft.

* * *

Aanroepen van de Muze

Muze, verhaal ons over de daden van de heerser der Macedoniërs, overal ter wereld bekend, hoe royaal hij zijn rijkdom verdeelde, hoe hij met zijn leger Porus en Darius versloeg en als triomfator Griekenland deed lachen en juichen, en hoe hij zorgde dat tributen⁴ van de Perzen terugkwamen in Korinthe. Had het lot beschikt hem, ongebroken door ouderdom, tot in onze dagen te laten voortleven, dan zou Fama nooit de triomfen van Caesar laten rondzingen, dan zou de hele glorie van Romulus' volk zijn glans verliezen. Want door de glans van zijn prestaties zou hij als een ovenvuur hun vlammetjes wegstralen en zou bij de opkomst van zijn zon Lucifer verbleken en de wagen van de trage Boötes⁵ vervagen.

10

Opdracht aan Willem van Blois, aartsbisschop van Reims

Maar u, die zich kunt verheugen koningen als voorouders te hebben, gebaard in het machtige Britannië; onder wie als prelaat de stad Sens niet minder eer heeft gekregen dan toen Brennius Rome versloeg met zijn leger Senonen en het Capitool ingenomen zou hebben als de zilverkleurige ganzen de wachters niet gealarmeerd hadden; toen u tenslotte het bestuur van het bisdom Reims verkregen had,

---

⁴ Belastingen.

⁵ Lucifer: Morgenster, Boötes: sterrenbeeld Ossendrijver.

verloor dit strijdbare land zijn naam van hardheid. Na uw geboorte heeft de godin Filosofia u aan de borst genomen om te voeden, en zij heeft, door u de Helikon⁶ met al zijn kunsten aan te bieden, de gewijde ruimtes van uw hart voor de wetenschap open gesteld. Zo bent u langdurig in het vuur van de studie verhit en gezuiverd, en toen de mist van de dingen verjaagd was liet zij u doordringen in de verborgen oorzaken; daarom, sta mij terzijde en vaar met mij over de open zee, laat heilige bronnen stromen, tooi mijn hoofd met een laurierkrans, en sta toe mijn gedicht aan u op te dragen. 20

Alexander als knaap

Nog niet waren op zijn gezicht de eerste haartjes aan het groeien, nog niet maakte dons zijn wangen anders dan die van zijn moeder, als Alexander, een knaap nog, maar met heel zijn hart smachtend naar de wapens, hoorde dat Darius Griekse volkeren onderdrukte en de vaderlandse akkers onder het juk van zijn macht dwong. Vol verontwaardiging ontaardt zich zijn woede in deze woorden: "Wat, hoe lang moet een jongen toekijken? Mag hij dan nooit met blinkend zwaard in dodelijke gevechten het Perzisch juk in stukken slaan en in snelle galop het trage paard van de tiran op de vlucht inhalen, zijn generaals in verwarring achterlatend? Mag een knaap dan nooit, getooid met leeuwenbanier en helm, ten minste doen alsof hij in de oorlog een man is? Is het niet zo dat lang geleden Hercules als klein jongetje, nog in zijn wieg, twee slangen heeft bedwongen door hun keel dicht te knijpen? Daarom, als niet Aristoteles' grote naam mij in mijn jongensjaren ervan weerhield, aarzelde ik geen moment om zulk soort daden manmoedig te ondernemen. Daar komt bij dat een twaalfjarige meestal meer moed heeft dan hij groot is en dat vermetele kracht in de bloei van zijn jeugd zijn achterstand in jaren compenseert. Men zal mij toch niet voor altijd als kind van die Nektanabos⁷ blijven beschouwen? Laat niemand mij voor bastaard uitmaken!" 30 40

Dat zei hij en hij bleef dat alsmaar tegen zichzelf herhalen.

---

⁶ Zetel der Muzen.

⁷ Julius Valerius (I, 8) vermeldt dat deze Egyptische farao magische gaven had, naar Macedonië was gevlogen en bij Olympias, Filippus' vrouw, een kind had verwekt: Alexander. Zie ook *Al.* Boek II, 33 en III, 167.

Net zoals op de velden van Hyrcanië een jonge leeuw herten met hun trotse geweien naar plaatsen ziet gaan om te grazen, maar zijn kracht heeft nog niet helemaal zijn schoften bereikt, hij staat nog niet stevig op zijn poten en mist nog hoektanden om vervaarlijk mee te knarsen, zijn vraatzuchtige tong stoot nog tegen een leeg gehemelte, hij wil bloed zien voor hij kan bijten, zijn volwassen begeerte moet zijn zwakke poten compenseren: net zo onbesuisd wil de jonge Alexander zich in de strijd werpen en al is zijn hand zwak, in zijn trotse hart draagt hij een leeuw, zijn onbesuisde overmoed is zijn jongensjaren ver vooruit. 50

Lessen van Aristoteles⁸

Toevallig was zijn leraar, mager, bleek, het haar onverzorgd, (want aan zijn gezicht was het harde studeren goed af te zien) uit zijn kamers gekomen waar hij het complete logicacorpus, dat onlangs voltooid was, had voorzien van onomstotelijk bewijs. 60
O, hoe moeilijk kan het uiterlijk het zware studeren verhullen! Het grauwe gelaat had de kleur van het nachtelijke lamplicht, in het gezicht was nauwelijks onderscheid tussen huid en bot, een schrale magerte had zich over alle gewrichten verbreed en het vel van de handen strak over de knokkels getrokken. Niets was er tussen huid en bot, het was gewoon vel over been. Want ledematen en vleesmassa hebben door het zware studeren te lijden onder vermagering, en wat er aan voedsel van buitenaf bij komt, verbruikt de mens inwendig als brandstof voor zijn arbeid. 70

Zodra hij nu het verhitte gezicht ziet van de zoon van Filippus, diens vuurrode kleur was immers een bewijs van ingehouden drift, staat hij erop te weten waarom hij zo laaiend is, wat de oorzaak is van zijn misnoegen, wat voor enorme woede in hem is ontbrand. Vol ontzag voor de verschijning van zijn leraar slaat de jongen deemoedig de ogen neer, en zodra deze is gaan zitten valt hij neer aan zijn knieën en begint hij te jammeren dat hij verdriet heeft

---

⁸ Regels 59-183. Vanaf het jaar 343 tot 340 werd Alexander onderricht en opgevoed door Aristoteles. Walter heeft voor de monoloog van Aristoteles (ruim 100 regels) waarschijnlijk gebruik gemaakt van de *Secreta Secretorum*, een pseudo-aristotelische tekst die pretendeert een brief te zijn van Aristoteles aan Alexander, geschreven in het Arabisch en in de 12^e eeuw vertaald in het Latijn.

om zijn oude vader die geknecht is onder Darius' heerschappij,
en om het machteloze vaderland. Tranen verergeren zijn woede, 80
maar hij knoopt goed in zijn oren wat zijn leermeester dan zegt:
"Wees een man, Macedonische jongen, en neem de wapens op,
je hebt van nature een moedig karakter, laat dat zien in je daden;
en op welke manier je dit kunt, luister goed, ik zal het je vertellen:
wil je advies, negeer achterbakse, vileine knechten van edelen,
en laat niet hen die de natuur voor een lage positie bestemd heeft
hogerop komen, want als een beek door stortbuien gezwollen is
stroomt hij woester dan een rivier onafgebroken het gehele jaar.
Zo zal een dienaar die door rijkdom en hoog aanzien te verwerven 90
zich tot heer verheft, zijn oren -nog hartelozter dan een dove adder-
dicht houden voor smeekbeden, het woord clementie kent hij niet.
Toch verhindert wikken en wegen je niet om mensen te verheffen
die boven de anderen uitsteken door hun hoogstaand gedrag,
ook al ontbreken bij hen ruime middelen, een roemrijk vaderland
en de eer van een hoge afkomst. Want om je de waarheid te zeggen,
geld brengt de mensen meestal geen fatsoen bij, integendeel zelfs,
het neemt het hun juist af; want inderdaad, onder al die monsters
die de nacht voortbrengt is er geen een méér verdorven dan geld.
Maar hij die zich verrijkt door hoogstaande normen, niet met bezit, 100
en die zich door deugd verheft, heeft iets dat goud te boven gaat,
dat opweegt tegen zijn mindere herkomst, dat hem én aanzien
én schoonheid schenkt. Karakter krijgt men niet van buitenaf.
Wie innerlijke rijkdom bezit, heeft geen uiterlijkheden nodig.
Een edel karakter is het enige dat de mens verrijkt en verheft.

Ben jij rechter in een geschil, weeg dan je oordeel zorgvuldig af.
Laat je niet leiden door je voorkeur, noch paaien door geschenken,
en laat je niet beïnvloeden door iemands aanzien. Een rechter
die oneerlijk is beschuldigt men ervan geschenken aan te nemen.
Een geschenk doet immers afbreuk aan een scherp onderscheid 110
tussen goed en kwaad en hult de geest in gruwelijke duisternis.
Want heerst in de rechtszaal eenmaal de pest van de hebzucht,
moeder der ondeugden, die in zijn eentje elk soort deugd gijzelt,
dan gaan we, door de matigende hand van het recht te minachten,
het pad van de misdaad op, geen rechtbank respecteert dan wetten.